

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1966 ч.
МАРТ
4
ПЯТНИЦА
№ 53 (6379).
Өртөө 2 көп.

СЭТА-ның амнады

Совет Эвилелинге 1965 чылдың июль 18-те салып үдүрген, планеталар аразына ужураг «Зонд-3» дээр автоматтыг станция Хүндө чоорту аягылаанышаан, гелиоцентриктиг орбиталап ужудуушкунун үргүлчүлөп турар.

1966 чылдың март 2-де Москваның-биле 0 шак 20 минута турда, «Зонд-3» станция Черден 153 миллион 520 мун километр ырак чоруп турган.

Станцияның бүгү аппаратуразы өй-тавында ажалдап чорур.

Ужудуушкунун эрткен чеди аягы айларының дур-

„ЗОНД-3“

УЖУДУУШКУНДА

гузунда станция-биле радио харылзааның 135 сеанстарын кылган. Ол харылзааларының үезинде Айның ыңды таланының фото-чуруктарын, эртемниң улуг хем-чээлдиң информациязын, а ол ышкаш борт системаларының ажылының дугайында медээлерни Черже дамчыдып берген.

Станция-биле быжыг радио харылзааны тудуп турар.

Таарыштырылган-саналга төвү келген информацияны сайгарып, таарыштыр ажалдап турар.

ҮЕНИН НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДУУШТУР

Бистия республика бот-тыныгы уран чуулдук хей саныг кол-лективтери бар. Оларның дыка хейи комперттерин, шилерин ийдиңг утка-шынарын болгаш уран мергежилди белир, солун болдурар даш репертуары байлакшыларынче доктаамал кичээлгеини салып турар апарган. Каз-Хем районунуң Сарыг-Сеп Кудура бажыны чон ортузунга кудура-массалыг ажылдың солун хейлерин ажалдап турар. Ында бот-тыныгы уран чуул коллективиниң болгаш оон агиткультура-массалыг репертуары байлак. Оларның чонга көргүзүп турар комперттери тус чериниң ажалы, амыралы-биле сырды холбоалыг. Ылангыя агиткультурага хову тургалдарына, фермаларга концерт көргүзүп чедер бериш, мында муракчылары мақтап, ажалда бар, чептерини ыры, шулугу кирип, шүтүмчүлөй бээр.

Республика бот-тыныгы уран чуул болгаш кудура албан черлериниң көрүлдеринге эки түн-нелерин улаштыр чедиң ап келген Улуг-Хем районунуң бот-тыныгы уран чуул коллективтериниң хей келиниң репертуары амы уеина негелдезиңе душтур тургустунган. «Тыва АССР-ниң эң аки автоклуб» деп атты чоокта чаа алган Барыин-Хемчикте автоклубтун репертуары амыралды-биле холбоалыг.

Көзүңе чамкы кудура албан черлериниң чонга көргүзүп турар комперттериниң ийдиңг утка-шына-ры чамкы, солун эвес болуп, тус чериниң амыралы боттарының уран көргүзүлгөни дамчытып илереткен болгусура. Коммунисттиг тургустур совет кижилериниң ажалы-жизиниң, улустарының найра-лыны дугайында болгаш тайынны, күш-ажылды аадаржыткан ажалды чонну коммунисттиг сауда кижилерин турар номерлер репертуарларын кол черин ам-даа элөөзөн.

Ол ышкаш бистия республиканың хөгжүм-шин театрының болгаш оон комперт-эстрада буюрунун артистериниң чонга көргүзүп турар комперттериниң номерлериниң ийдиңг утка-шынары ам-даа чамкы. Устуң-де алаан чутула негелдер оларын репертуарының кол черин элөөзөн. Оларын комперттеринде бистия рес-публиканың амыралының факты-лары эвээш болуп турар.

Октябрьниң социалист Улуг ре-волюцияны 50 чылы болгаш В. И. Ленинниң төрүтүнгөндөй бээр 100 чыл өө чокусташан. Бот-төгүзүп болушкунуңага белеткек ажалдары бүтү чуртта калбарган. Ылангыя театр болгаш бот-тыныгы уран чуул коллективтери бот-тыныгы репертуарын бот-төгүзүп бо-лушкунуңага улаштырган. Бистия республиканың хөгжүм-шин театры бо талазы-биле чамкы белеткек ажалдарын чорутуп эгелдей берген. С. Пирог Тывага партизан шик-чашкынының дугайында «Кызыл үер» деп шипни бижир, эштер О. Саган-оол, С. Сарыг-оол, В. Көк-оол болгаш өскөдө-даа чаа шилер-биле театрын репертуарын байлаар. Театрын кол режиссеру В. Юрале-лев чогаалчы С. Токанын «Арат-тын сөз» деп чогаалының 1-ги ке-зөө сценарийин кылды, революстуг

ТУДУГЖУ БРИГАДА

«Барлык» совхозта эш Х. Очур-га удурткан 10 кижиле туду-га бригаданы коммунисттиг күш-ажылды бригаданы деп белдир-диңиз. СЭКП-ниң XXIII съездинин төлөтүгү ужуражыр дээш улуг көдүрүшкүн-биле ажалдап турар.

Тудугчулар бижикти-Хал сал-бырда алааш тудуш дооскаш.

Акс-Барлык солбурнын иди че-де 600-600 баш хураган кирер кжаларын база доозуп алаан-нар. Ам бир чаа кжалдың ту-дугу эгелдей бергенер.

Тудугчулар С. Ай-оол, М. Давар-оол, К. Шун-Кара, К. Эрик-оол олар ажал нормалын 115-120 хуу чедир күсөдүп ту-рарлар. М. БАДЫРА.

СЭКП-ниң XXIII съездине үнүлүштүр

Тура-соруктугларда

Часкы хүнүн саарып баткан хе-релери Кызыл хоорайны шүлүк хонган бус туманы таралы шыы-галак. Каз-Хем талазында калган чыбар чааптары ажынады суй-багылаар-лаа...

Эртенгиңи 9 шак ажа дүжүп чорда. Талының «Сельхозтехника» каттыжымшыныче басып ор мен. Ында мында моторларын лаажы, ажалының болгаш чолаачы-ларын катты тегдешкини-биле хо-лушкыш, часкы ченин хем дег, кан-ды-ла бир өөрүшкүң алаалын сеткиге төртүндүрүп келди болду.

Ужуражыр деп чоразын «Сель-хозтехника» каттыжымшының кол инженер Григорий Иванович Савин-биле уткушуп келдим.

— Григорий Иванович, часкы та-рылга келген болбай, септелде че-дишкениңер чүр?

— Магтаныр хире онза чедиш-киринер-лаа чок ийни. Көзүң сеп-

таары-биле 45 трактор алган бис. Оларын 25-жи септеттинген, аркан 20-жи бо март айга доозуп бээр бис.

— СЭКП ТБ-ның XXIII съездиниң кандыг белеттериг уткушуп тур си-лер?

— Чаа беш чыл планының тала-зы-биле СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директиваларының төлөтүлгө-биле тайышкыш, бистия социалисттиг хуузага алган бис. Ылангыя моторист В. Логачев, дарган А. Бо-карев, комбайнер септезиниң та-лазы-биле слесарь-моторист Пирогов олар кайгамчык шүдүргү ажалдап турарлар.

Талының «Сельхозтехника» кат-тыжымшынының ажал-ишчилери партияның XXIII съездине, бүгү совет кижилер ышкаш, күш-ажыл-ды мыныг белеттер-биле уткушуп ту-рар.

М. ДОЖУ.

Изии-биле деткивишаан

Тес-Хем районунуң кижилери СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директиваларының төлөтүлгөниң изии-биле деткивишаан, оон-биле хайы таы-жыланы калбарып турар. «Чуу-раа» колхозтун № 2 хойжу бри-гаданын кижилери коммунисттиг күш-ажылды деп ат даш демисе-жип эгелзөн. Боданарда ач хойжун

массалыг оолдашкыны чоруп турар. Колхоз төвүндө болгаш Ак-Эрик буюруга участогунда жели-салтар-нын ажалдашкылары Директивалар-нын төлөтүлгөни сөрүк кирген, база-ла коммунисттиг күш-ажылды деп аалыр сорулганы боттарының мурунда салган кымык ажалдап турар.

Хову-Аксиндан медээлер

Хову-Аксинда «Тыва кобальт» комбинаттын кол корпусунун ту-дугуңуңа ханалары бето-нон туруп турар. Анаа чедер бую-ру, шүтүлүш, ширит, хептерин, аалон ажалы эрлер тайымшык-ныг ажалдаш, оон-биле калы олар чымыг дамчыдылган бетононар зерде база хеделер турар. Олар бо ажалдарын дооскан соон-да, үс хооларының корпусуңуңу туудууга баарлар. Ында кылды ажалдар хон бирөө, оон чурт-тарын өрүмнөр арылган, оортан 5 муң кубометр довурактың үндүрер болгаш корпусуңу тааана бето-нонар, апра 1200 кубометр бетон хе-

реглеттинер. Бо ажалдары че-дишкениң күсөдүп шылаарына бригаданын кижилери быжыг бу-дурелдигер.

— Ынчаарга бо чогуу чүр кижилер чүрү? — деп айтырып болур. Ол дээрде чоокта чаа шириткен ха-лаккы келгендер тургустун тур-дугу бригадалар. Оларын уду-тургузууда дүрүлгалыг тудугу бригадир Иргит Монгеин төмүлзөө.

— Бригаданын план күсөдүс-кандыг чоруп турарыңар? — деп айты-рар болушса, олар:

— Январының планын 112 хуу күсөдүс бис — деп хымырлар.

— Хову-Аксиндан тудуун кайчап

билеп алган силер?

— Бистия ширит кээзелиңиз ком-сомол оргенизацияны, секретары тайымшырар, тодаргайлап чо-руш турган чүр болбай.

— Ынчаарга силерниң апарарда өскө тусай эртенги кижилер база бар-дыр, чамкы ийдиңг кээзелиңиз чамкыны-лаа бар дийр-дир, ий-чигаш чүрө мылаанда мында кет-генин олу? — деп айтырарга, олар-ның кайы-бирөөн тургаш, база-ла мынчаар харылдаар.

— Бистия улуг Төрөөн чуртувус-тун улуг тудууларына ажалдап, оон дүрүдгелерин кижилер — комсомолчу амыктарга улуг

алдар болбай, ол дээрде Төрөөн чур-тууга бараан болуру-дур. Мынчаар-га бо тудууңа чутуушканы бары-лаа, оон доосуп бээр деп кү-рө-биле келген бис. Чуртувусун күчүтүп улам улуг болдуурына бо комбинаттын тудуу доосары ба-ла салымшык болуп болбай.

Сөөлү хувираа бо анык, чү-күлдү кийилер мергежал бедиле-риниң күрүзүдө өөренип кирип-кентер. Ол өөрөдүлгөн дооскан соонда, олар мергежалдыг тудуу-лар болу бээр. Амыг үеде-даа олар-ны ажалдап турары идиңкейди. Ол дугайында баштайгы түндүлдер-ни ап көрөзөң.

23 кижиден тургустунган ол улуг элес коллектив буюруга планын ач айы-биле асыл тудушуп турар. Ылангыя СЭКП-ниң XXIII съезди-ниң ажал кылдыр бригада бедиле-риниң коммунисттиг хуузага ал-ган, ол чүр дээрде бирин квалда-лың планын съездиниң ажалдар хуузиңе чедир күсөдүс, тудуу материалдары камнаалыг, шыл чарыгдан турган, 1500 рубльди кам-нап алды, чарыкчы саналдарын негелтериниң күсөдүс-биле 2000 рубльди база камнапта кылдыр ал-дыр болгаш өскө-да.

Бо хуузага күсөдүс-биле тур-р дээрлик калды-ла чигиниң турбас. Ол дугайында бригадир Монге бую үлгериң көргүзүп тур-рар. Ынчаарга ширит турган, дай-ныч болгаш позитивтик белет-кениң тергенин турган А. Бу-речковскиниң, П. Матускиниң, Х. Холонеев болгаш өскөдө-даа көрөзөңер. Олар күш-ажылга үл-гериң көргүзүп турар-дыр. Олар-ның өскө даа өөрү ажалга кымык, чурумуг болгаш организасты.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директивалар төлөтүлгөни чугаала-жып көргөш, бригаданың ажал-иш-чилер, бүгү совет кижилер-биле бир дөм, боттарының ажалыга улам сөрүк кирген болгаш чаа беш чыл планында «Тыва кобальт» ком-бинаттын тудуу доозар деп айт-канын херек кырында боттарының херек херек боттарының теле-пат салымшыкны килерлер.

ЧУРУКТА: шириткен чоокта чаа халажып келгенерин Иргит Мон-ге удурткан бригаданың мурак-чы кижилери (солгай талалар) — Ш. Исхаков, И. Холонеев, П. Мату-скин болгаш И. Егоров олар-дыр.

А. КОВАЛЕВИЧ, профвеледин Хову-Аксинда наттышкан тудуш дооскаш.

Фото А. Солунамын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Арагалаар чорук-биле демисели күштел-дер дугайында Тыва АССР-нин Хей-ниңти корум-чүрүм камгала министери эш С. Чакарын идиңкеди чугаалажып көргөш, бүгү-ниңтиңиң апаргаш апаргаш чеп-тестерин бар болуп турарын Дээди Советтин Президиуму айткан.

Арагалаар чоруктун ужуу-биле хей-ниңтиңиң корум-чүрүм үрээр, кем-херек үлгүлдер чорук сөөлү үеде кымырды тур-жук көвүдүн.

Кем-херек үлгүлдериниң хей келин арагалаашкыны ужуулан болуп кел-ген. 1965 чылда дыка хей авто-авария болган, 806 чолаачы машина баш-калар эргелди калыккан, оларын 87,4 хуу-лу ийрик машина башкары, автотран-спорттун корумун үрел турган. Тыва авто-эргелдиги автоажыл-агылдарына эртен чымын 1473 кили ажал шыг үзүп, 7187 ажал хуу үскөн. Кызылдың № 1 авто-ажыл-агылдан чыл тургузууга 235 ажи-рик киж шагдаа органыга далайлашкан

ийикте, азы мында ажалдап турар үш кижиле бирээ-ле эйрик турган ол.

Кызыл хоорай болгаш Улуг-Хем, Барыин-Хемчик, Танды, Бай-Тайга, Тоду-райондарын чер-чер Советтерин, хей-ниңти оргенизациялар чон ортузунга кидиң-диге ажалын багай тургустуны-биле, ара-ганын хоралымын дугайында тандылга ажалы чорутушкан турары-биле арагалаар чорук көвүдүн. Партияның болгаш чаа-зын арагалаар чорук-биле шыгымы демисе чорудар дугайында ап келген хемчеглер күсөдүп талазы-биле чер-чер Советтерин, оларын күсөдүс-биле дашкы хемчегер алашкы негелди-биле салып организастыла-ры салгыта арага аймаа киригери чыл бүрү көвүдүлүп турарын Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиуму буюу шаап дем-делзээн.

Устуңде айткан чиктер — Арагалаар чорук-биле демисели күштелдер болгаш арага-спирт сазарына корум тургусту-дугайында СЭКП ТБ-ның болгаш ССРЗ-ның Министрлер Чөвүлелиниң 1958 чылдың де-

кабрь 15-те үндүрген доктаалының рес-публика багай күсөдүс-биле турарының херек-чел деп, Дээди Советтин Президиуму он-далап демделзэн. Кудура-чарыдышкыны айбан черлериниң, калык камгала ор-ганизацияларын, доктаамал комиссияларын, доктаамал комиссияларын, эи-ху-тун сүттарының болгаш өскө-да хей-ни-ти оргенизацияларын, ажал-чоруду-лазын арагалаар чорук-биле демисели рай-он, хоорай, суур болгаш кээз Советтерин күсөдүс-биле төлөс улажырып, оларга боттук дүзү көргүсөй турар.

Арагалаашкы-биле демисели хана со-лунар, республика парлагды болгаш ра-дио багай ажалдашкыны турар. Комму-нист моральтын, социалисттиг ни-ти чуртталганын дүрүмнениң уреш-челери арагалаашкыны ойгалап турар чүд-дүр, фелетоннар, корреспонденттар со-лунар арынырында ховар парлагдыны, радиога эвээш дамчыткыны турар. Ку-дуга-чырыдышкыны албан черлери, калык

камгала органын араганың хоралыңы дугайында кижизидиле ажалын болгаш пропагандалы кошкы чорутуп турар. Ол ышкаш арагалаар чорук талазы-биле ай-тырыны чер-чер Советтерин сессияларына, куускомарың хуралдарына эвээш чуга-лажып, үндүрген шиптирлерин күсө-дүс даш организастыг хемчегтерин чорут-пай турарын Дээди Советтин Президиуму айткан.

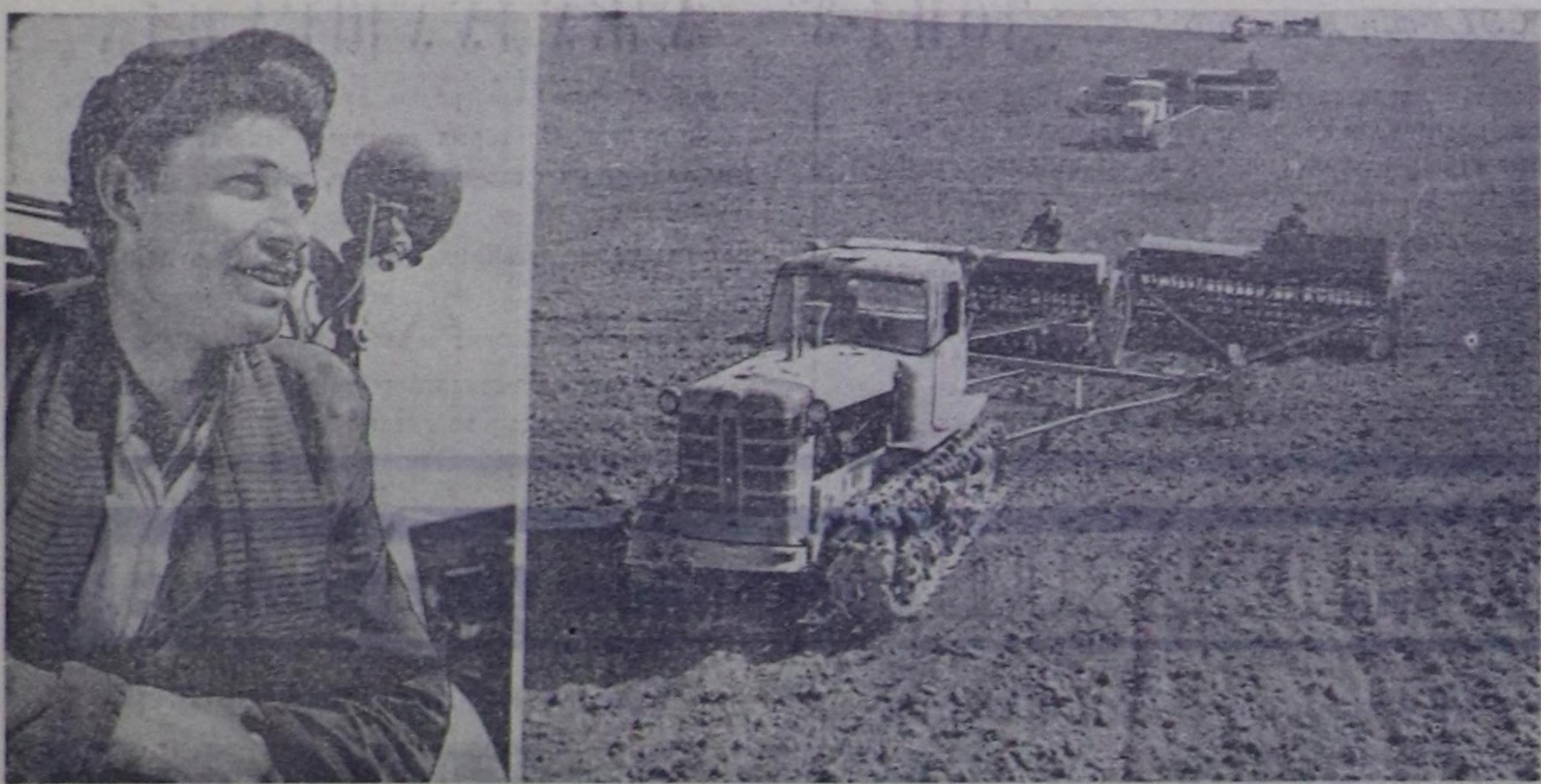
«Салгыларга арага сазарының дугайында доктааткың чурумуны контролдар талазы-биле кол черин чер-чер Советтериниң доктаамал комиссиялар, депутаттары ойлаар ужураш. Ийдиңг турбаа райо-нар, суур болгаш кээз Советтерин күсөдүс-биле бо улуг күшү оргениасты-вай, ажалдашкыны турары-биле салып ажалдашкылары арага сазарының чурумун айткан чарыктарын көсүк чеге аспас апарган болгаш араганы эрте, эйрик ки-жилерге кымырар чоок сазар, харын-ла бичиң урууларга баш салып турар тала-рылгалар сөөлү үеде көвүдүн. Кудура

бажынарының, клубтарының, харын-лаа школаларың буфеттеринге арага-водка кирип таарылгалар бар апарганын, хей-ниңтиңиң чемениңе черлеринге араганы кымырар чоокта салып турар апарганы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президи-уму буюу шаап айткан. Арагалаар чорук-биле демисели күштелдер дугайында СЭКП ТБ-ның болгаш ССРЗ-ның Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хажык чок күсөдүп талазы-биле хемчегтерин айт-кан доктаалы Президиум хууза алган.

Арагалаар чорук-биле демисели күштел-дерин болгаш ажалды чондарының орту-зунга кижизидиле болгаш пропаганда ажи-лын үндөшкө-биле экижидер чер-чер Советтериниң куускомарына, хей-ниңти-нин корум-чүрүм камгала министере-вуга, Кудура болгаш Калык камгала министере-вуга, Тыва продснабга болгаш Тыва дүг-дүгүнү ажалың-халды-рылга кидиңгелер Президиум дашкан. Ара-галаар чорук-биле демисели күштелдер

дугайында айтырымы сессияларга, куус-комарың хуралдарына тургуступ, үн-дүрген шиптирлерин күсөдүс-биле органи-заастаарында болгаш ажалды чончу орту-зунга тайылбыр ажалы чорударына депу-таттарын, доктаамал комиссияларын, ак-тивтерин, хей-ниңти оргениацияларын калбаа-биле кириштерин чер-чер Со-веттериниң куускомарына күсөдүс турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумун доктаалының күсөдүс-биле турарының дугайында өчтүгү 1966 чылдың октябрь бирде Дээди Советтин Президи-умунга киригери ажалды чончу депутат-тарының Кызыл хоорай болгаш район Со-веттериниң куускомарына Президиум дашкан. Ол ышкаш арагалаар чорук-биле демисели күштелдер талазы-биле ажал-дың черлерин болгаш министрстволар-нын, ведомстволарын, чер-чер Советтерин ажалдап кылган хемчеглери Дээди Советтин Президиуму чүдүдүп деп санаан.

КАЗАХ ССР. Чимкент облыстың колхоздары болған совхозтары тарап култураларының тармағын жасап келеді. Тарап културалары бо көлем 160 мың гектарға тарайтын. Тармаққа мына хушсаба, бедик шынарлар жорудар дән социалистік шары механизаторлар аразында қалбарған. Сарыағаш районның айма-ақылдары қаршытың мұрнында қоруп тұрар.

ЧУРКУТА: Сарыағаш районның Кара Марк атты совхозында тарап қаштырылған. Тракторист Риф Қашаповтың ағарыны совхозта бири черни ээлеп тұрар. Оң боду солағы таланыңда ас-дур.

Фот. А. ИДИСОВТУУ.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Совет тургузуушкун

СОВЕТТИҢ АЖЫЛЫ

Бай-Тайга районуң Тәзлі көзә Советі 1965 жылда сессияларын чотур хушсазында чымдырып, олар депутаттарын хой кеңейин киржилгезин хандырп келген. Сессияларга ажил-агый болгаш култура тургузуушкунун талазы-биле чугала айткыларын чугалажып, үндүрүп турган шийтирлерини күтсөзгөзін организастарына депутаттар, доктасмал комиссиялар, активтер болгаш масса чон идеялыг кирип турар.

Бөдө Советтин удуртуушкунда мал ажилы колдаан улуг ажил-агый — «Тәзлі» совхоз бар. Эрткен чылын совхоз күрүнөгө эйт садар планын 100,8, сүттүн — 112, дүктүн — 103 хуу күтсеткен болгаш 5772 тонна тарап куруне шыгжамырына кирип. Бөдө ажил-агыйдан алып продукциянын нийти чымдызы өспөй турар болгаш өт малагыя чөт ажилындан алып продукция ам-лаа куру деңгээде. Совхоз 1964 жылда бир гектардан ортумала-биле 6,3 центнер дүктү алган болза, 1965 жылда чүгө 2,5 центнерин алган. Чөт ажилын сайырадып таланы-биле көдө Совет, оң кулускум, совхозтун дирекциясы, тускай эртемчилер кошкоа кичөөн чыгып келген. Организатин чөт мичишчилегин, сугарылганы багай ажилып, агротехниктиг хөмчөгөдөр нийти сайыны турганындан дүктү бедилей турар.

Чөт-чөт Советтеринге соңгудала үзүндө соңгучулар көдө Советке чугала чыгыларын берген. Кол чыгылар көдө ажил-агыйга удуртуушкун сайырадыжылар, ажилы чөт мичишчилегин, сугарылганы багай ажилып, агротехниктиг хөмчөгөдөр нийти сайыны турганындан дүктү бедилей турар.

Чөт-чөт Советтеринге соңгудала үзүндө соңгучулар көдө Советке чугала чыгыларын берген. Кол чыгылар көдө ажил-агыйга удуртуушкун сайырадыжылар, ажилы чөт мичишчилегин, сугарылганы багай ажилып, агротехниктиг хөмчөгөдөр нийти сайыны турганындан дүктү бедилей турар.

Соңгучуларын Советке киргизген чамык чыгыларын күтсеттин-мий турарын демгөдөр дерек. Эер-Куй бутанын алгымын, сүт-та-

ЧЭЭРБИ ЧЫЛДА УЛАШТЫР

Улуг, биче-даа бөдө бөдүнү ошаашкан ажилыны кызымак, оң эсудур мастери болган кижилерин бистер хой-хөй-биле алап, оларын хундулуп, олардын хөйү өөрөнип чоруп бис. Олар чонун хундуктелин чүгө ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, өш-өөрүгө, коллективке элтип-өдөк ажилып чоруп бис. Олар чонун хундуктелин чүгө ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, өш-өөрүгө, коллективке элтип-өдөк ажилып чоруп бис.

Сарыағаш совхозунда бөдө бөдүнү ошаашкан ажилыны кызымак, оң эсудур мастери болган кижилерин бистер хой-хөй-биле алап, оларын хундулуп, олардын хөйү өөрөнип чоруп бис.

Келген үзүндө иштинде школа коллективинге чүгө мактадып келген, ол чыгыс-даа хөмчөг алып, корум-чурум үрөп көрбөс. Ол школага чаа ажилдап келген анык ажилчыларын културага өөрөдип, арга-дүжүгүн дамындып берип келген.

Сарыағаш совхозунда бөдө бөдүнү ошаашкан ажилыны кызымак, оң эсудур мастери болган кижилерин бистер хой-хөй-биле алап, оларын хундулуп, олардын хөйү өөрөнип чоруп бис.

Сарыағаш совхозунда бөдө бөдүнү ошаашкан ажилыны кызымак, оң эсудур мастери болган кижилерин бистер хой-хөй-биле алап, оларын хундулуп, олардын хөйү өөрөнип чоруп бис.

Сарыағаш совхозунда бөдө бөдүнү ошаашкан ажилыны кызымак, оң эсудур мастери болган кижилерин бистер хой-хөй-биле алап, оларын хундулуп, олардын хөйү өөрөнип чоруп бис.

Ак сеткилдиг ажилдакчы

Дамба Кара-Сал «Мурнакчы» колхозка почтачылап ажилдап турган бээр үр-даа эвөс үр эрткен. Иччалы-даа ол бөдүнү чүгө эртенгизин харысалагып, ак сеткилдиг күтсетип келген-биле хундуктелин чаалап алган.

Моон мурунла почта таранды турган улус созу, сеткүлдери, чагааларын, акша илчилегин чынындамды почта хаварла чөт бажынарын эжинге калып каары чанчып болган чүе.

Оң харазы-биле чага, телеграм-ма чидип, чөт болза элден кып хонганда дүп бооп оон-моон тыптып кезип турган. Иччалы бажыла таарымчалыг эвөс кыгма-даа билдирип: А Кара-Сал почта бажыны келген чүдөдөрнү ала-мыла ээинге чидирп бээр кижилер.

«Шыны», «Тывини аныкта-ры», «Тувинская правда» согуларын харылаа салыбарына келери билек-ле суурун чуртка-чылары алгылар. Ол дөш почта-чыга «четтирден» дөш бис.

Х. БАНАА.

Оң харазы-биле чага, телеграм-ма чидип, чөт болза элден кып хонганда дүп бооп оон-моон тыптып кезип турган. Иччалы бажыла таарымчалыг эвөс кыгма-даа билдирип: А Кара-Сал почта бажыны келген чүдөдөрнү ала-мыла ээинге чидирп бээр кижилер.

Моон мурунла почта таранды турган улус созу, сеткүлдери, чагааларын, акша илчилегин чынындамды почта хаварла чөт бажынарын эжинге калып каары чанчып болган чүе.

Оң харазы-биле чага, телеграм-ма чидип, чөт болза элден кып хонганда дүп бооп оон-моон тыптып кезип турган. Иччалы бажыла таарымчалыг эвөс кыгма-даа билдирип: А Кара-Сал почта бажыны келген чүдөдөрнү ала-мыла ээинге чидирп бээр кижилер.

«Шыны», «Тывини аныкта-ры», «Тувинская правда» согуларын харылаа салыбарына келери билек-ле суурун чуртка-чылары алгылар. Ол дөш почта-чыга «четтирден» дөш бис.

Х. БАНАА.

Колхозтарда чыл отчёттары

Амыдыралга боттанмаан шийтирлер

Ленин аттыг колхоз Эрин район-да эң улуг ажил-агый. Колхоз ийи улуг бөдүрүгө участктарып. Чүгө ажил кылып шыдаар кижини экин 900 ажил. Иччалы улуг ажил-агыйн башкарып чорудар, демо-краттыг үндөинге, нийтиги са-нал-ошылга даянып ажилдары чүгө.

Колхозтун отчёт-соңгудалыг хураалына колхоз даргазы эш Найданын илеткелден көргө, эртен чылын колхозчуларын нийти хура-лы бир улаа, а салбарлар айы-биле төлөзөкчилерин хурааларын үш улаа, колхозтун баштаар черини — 22 улаа болган-дыр. Оң-биле калы фермаларын, хойжу бригадаларын бөдүрүгө хураалды бөдө эвөс болган. Ол-ла хамык хураалар-дын шийтирлерин шүтүшкүн бол-ган чонуч чөт бижитинген. Са-нал-шүтүшкүндөрдө эвөс эвөс болган. Иччалы-даа оларын күт-сөдөини хыналдага чөт болган. Оңу организастарын колхозтун баш-таар чери утуп турган. Оң хара-зы-биле колхоз бөдүрүгө элден хөй үндөин айткыларын кичөөн-гөдөр дашкаарлаан деп, санал бер-ген колхозчуларын элден хөй түн-нөп чугалап турганын.

Хураал алынган шийтирлерини күтсөдөин организастарын база хынал көрөйп турган чорук улуг чөтөстөгө чидирген. Колхоз эртен ажил-агый чынында курувөгө сүт садарын планын 60,8 хуу, элти-ни — 21 хуу болгаш дүктүн — 96,8 хуу күтсеткен. Бо чүгө мынд бол-ган-дыр? Малдын уксамын экинжир, алап четир чөт-сууру тургузар, таарп боозалганын калбаа-биле ажилдап, малдын продуктулуун бедилер деп хой катан бижитин-ген шийтирлер күтсетиндерин тур-жү, бөзүн ажил көрүндөмөй баг-на чөт чылдагала.

Малга четир чөт-сууру тургу-зат дугайында шийтир күтсетин-миз, мал четир калбаа-биле хандартыпмаан. Эртен чылын хой-ларын 42, инектерин 43 хууу

кызыраан. Иччалы, тарып бооза-дыганы калбаа-биле ажилдап бер-ип шийтир-база саамын кырында иш-кажылап.

Чөт ажилы чөккө мал ажилын сайырадып шыдаар. Иччалы оңу бедик агротехниктиг деңгээде чорудар деп, мындыг шийтир чөт-даа калып хураал алынган болган улуг-тукчуларын меделелдеринге чөт катан дымдалганын санавыр-даа берген. Иччалы-даа ол база-ла күт-сөдө чөт арткан. Черин хөй-биле тарымы эвөс, оң хөй үнүш-дүжү-тү алып чөт ажилынын култура-зынын деңгээли хөмчөөр кол чүгө ол болгай. Иччалыга, мында тараа култураларын тектар бөдүрүгөдөн алган дүктү чүгө 4,2 центнер, ку-курзанын 22-ле центнер ногаан масса болган.

Малга үлөргөдөр калбаа-лар ту-дур кал-лаа катан шийтирлер бижит-тинген турган. Иччалы-даа оң күт-сөдөини хыналдага чөт болган. Ху-раган калбааларын 30-и тулар тур-гаш, чүгө 7-и туткан. Амгы үеде колхозта хөй малдын массалыг оол-дашканын эгелден. Отчёт-соңгудала-гы хураалга санал берип турган мал-чынаар: «Мен өдө хураганар ажааттын чоруп. Иччалы бөдүм чурттаар чөт чөт бөдүм» дилип меделеп турганын.

1964—1965 чылдарын кыкы берге болганы билдирген. Иччалыга, колхозтун удуртукчуларын: «Эртен чылын удуртуктарын дамыраас. Малдын алып чорупу болдура!» деп бичири-биле меделеп турганын. Иччалы-даа ажил-агый чынындамды тургузуга 5357 баш аны-бүрү чү-түн малдар колдуула-ла багай ажааттын болгаш чөт-сөдөини хара-зы-биле элден. Ол алап мал-дарын элден 126 муу рубль-дир, оң-биле 84 «ГАЗ-51» деп маши-наларын саап ол болуп турган-дыр дөдөрн колхозтун удуртукчуларын айткыларын эсудуура, оң сап аппаратын ажилдакчыларын чан-гыс көпөскө чөдир санап каанар. Олгон малдын саналганын кызымак-

биле кылыры шыкаш, малды камга-лап алып хөмчөгөдөрнү шүдүрүч чорупкан болза, колхоз мындыг улуг каражыга таарымчалыг турган.

Колхозтун оролганын бедилер. Оң аны-бүрү бөдүрүгө адыралындан 622 муу ажил рубльди оролга кыл-дыр кирип алып! деп, бөдүрүгө-сан-хөө планында көрүнгөн. Ич-чалы-даа нийти оролга 355 муу рубль биче ашкан-ла, оон инай бар-баан.

Оң инай техниканы бедик бөдү-рүчүгү ажилдап турганын-биле чугалап база хөй болган. Иччалы-даа ажил-агый чынында 15 айт күш-түг трактор чүгө 162 гектар чым-чая адыралганы кылган.

Колхоз даргазы эш Н. Дежневтун илеткелден алырга, «Искра» көдө ажил-агый артелинде эртен чылын мурунку чылдындан дөдө көргүзүл-дөр бар болган. Мыймыг бөдө мал-дын баш саны өскөн. Сүт, эйт бөдү-рерини планнары ажыр күтсеттин-ген.

Оң-биле, чөтөстөгү 102 цент-нер дүк бөдүрүп план 84 центнер кылдыр, тараа бөдүрүгө чүгө 56,4 хуу күтсетинген чөтөс. Нийти акша оролганын планы 89,4 хуу күтсеттинген.

Күрүнөгө көдө ажил-агый продук-туларын садар талазы-биле чүгө-ни чүдүлү: сүт биле тарааны күт-сеткен. Иччалыга бо талазы-биле районда дожулап турар ажил-агый-ларын бирөөн болуп. Эйт, дүк ба-ган планын күтсетинген бичи-дери эртен чылын малдын чаш тө-лү алып талазы-биле районда эң кулу көргүзүлүп болганында болуп. Төдүрүч чөт бөдө ошол ошол чүгө 72 бөдө, 62 хураган алынган. Малдын хончамда болгаш кызыра-чоруп улуг болганындан мындыг эвөс чаш төл алган деп, хураалга колхозчулар чугалап турган.

Отчёт-соңгудалыг хураалга са-нал берген колхозчулар артелин баш-таар черинин даргазы эш Найданын, оң оролгачы эш Дамбанын, бригадирлер эштер-Эргини, Кеңе-лин, Санчалын, Сооалын, Дор-жуну болгаш өскө-да баштаар чөт кезишкүнү база удуртукчу ажилдак-чы эштерин аттарганы мынган шүтүшкүндө кылганар. Баштаар чөт эри, чылын калган арга-биле ажилдап, колхоз бөдүрүгө элден перспективтиг айткыларын ут-туп турар дөдөрн барык санал бер-ген колхозчу бөдүрү шүтүшкүндө.

Санал бергеннер артелин ажил-хөргөн канчал-ла экинжиди алып-

чыны оруун дилеп, бөдүнү бөдөп ту-дур чүдүлү дөдүрү-биле санадап турганы хураалдын ажилын бедиле-житкен. Иччалы колхозтун отчёт-соңгудалыг хураалга организастыг, шүтүшкүндө база бөт-шүтүшкү-лөдүн ала-биле эркен.

Колхозчулар бөт чылын бирги чылында социалисттик хулаалганын болгаш болгаш Тес-Хем районда «Чураа» колхозту социалисттик чорудар кылырганын.

Колхоз баштаар черини дар-газы эш Н. М. Найдан катар соң-гуттурган.

С. ТАМЕА, «Шыны» корреспондентин.

Эртен чылдың частыргыларын

катаптавас

1965 жылда 2235 баш хойлан 641 баш тарып боозалыгала, 1260 баш сула элерижиге кирген деп илет-кеге үнгөн. А оң артыканы былы-мес. 300 инектен 270 инети тарып боозаткан. Тарып боозалганын пла-нын үскөн чорук хой ферманын артелинде эш Чанчинин бөдү-рү-биле болган деп колхозчулар шү-гүчүдө.

1964 жылда бир центнер эйт бө-дүрүгө 25 рубль 74 көпөскө чы-гылган болза, эртен чылын 63 рубль 92 көпөскө апарган. Бир цент-нер дүккө чыгылап 111 рубль деп планнатынган болза, хөкөк кыры-ла 320 рубль 82 көпөскө болган. Малдын продуктулуу чыгыс, эвөс чаш төл алган болгаш малдын баш санын өстүрүп план күтсетинген. Иччалы чыгылап улуг бооп тура-ры ол.

Бо чорук баштаар черини кежигү-нөдөрн-даа, зоотехник эш Михай-ловту-даа ай-шаанда канчал дүвү-ретпезн чор, отчёттук хураалды чүгө

манал турганын? деп айткырг сал-дынып турар. Кол эртенкиг болгаш мал ажилынын талазы-биле колхоз даргазындан оролгачын эш Михай-лов хураалга санал берген, хөй ажил-даа байдалды толдартуулаан. Эр-тен чылда шыкаш, бо чылын чаш малда хончам баг турда-ла оңу айл-дыр талазы-биле баштаар черини ча-ла мурунуга, нийти хураалга-да айт-тырганын чиди-биле тургусайн ту-рар.

Нийти хураалдын доктаалында «1966 жылда туудуру план эсудуу-чорудар» деп чүгө мычар бижеш, а малдын чаш төл камгалап алып, мал ажилынын продуктулуун бедил-дер талазы-биле чангыс сөс-даа чөт болган.

Колхозтун баштаар чери, оң тус-кай эртенкиг эртен чылын ча-зыгыларын өөрөнип көөрү, чөтөстө-ри уутуулар дөш шыгыны демсөдө-ди чорудары эржөскө чугула. Кол-хоз бөдүрүгө элден хөй алырларын удуртукчу шийтирлер болза, чүгө-ле мычарла хончуп турарларын санымдан үнөп ужурут.

М. БЛАГИНИН.

Бин-Хем район.

КӨРГҮЗҮГҮЛЕР ЧУГААЛАП ТУР

Алаш, Кара-Булуң, Доора-Халын аразында автобус баары, көдө-биле катан, барык хун бүтүлө ийи — үш-даа катан чоруп турар. Малчына-рын, механизаторларын ол сугу-ларын шоколадарында өөрөнип ту-рар тургулар эртен, дүштө автобус-ка олуртуп, халтарлар. Оларын-биле калы, совхоз ажилчыларын дөш, кичиыны чөтөс дөш. Мында кижилерин амыдыралы, тургучу харылаа оң-биле тууш. Пасса-жирлер сөөртүр өз автобус — «Ме-гей» совхозтун бөдүнү. Салбарлар аразында кижилерин саала чөт аргыжарында оң ажилын эскер-бей баар аргажок. Ол автобус-биле Доора-Халынга чөдө берген бис.

Доора-Халын салбарын сүт-ба-раан ферманын салгычылар сүт-түн саалазын болгаш күрүнөгө ду-жаалазын көдөдөр, партиянын

XXIII съездинге төлөтүп жура-жыр, чаа бөт чылын бирги чылы-нын сугуларын чөдөиникин күтсөдөр дөш социалисттик хулаал-гелерин алган. Оларын барык хөй кезин бо чаа ажил-агый чынында бир инекке ошааштыр 2000 — килограммдан ажай сүтү саап алырын хулаалганын. Алынган хулаалганын күт-сөдө болууну болуулар аргаларын өдөр өөрөнип көргөн. Чаа чыл эг-эниден бээр ферма коллектив 99 тонна 835 кг сүтү сагышпаан, бөт иштинден 78 тонна 420 кг-ны куру-нөгө сактап.

Фермада мурунчы саанчылар: С. Илдинеко бөдүнү бичылган 28 инектен ол-да үнөп тургузуга 8 тонна 312 кг; М. Суртаева 26 инек-тен — 6 тонна 643 кг; Н. Сивегоева база инектен 6 тонна 117 кг; Н. Чигинцева 26 инектен 6 тонна 62 кг сүтү саап алганар. Ичча-

Доора-Халын фермазында

гаш ферма коллективинин, оң иш-тинде мурунчы саанчыларын кыл-ган ажилын түнөмө бо көргүзүл-дөр чугалап турар.

Фермада сүтүгү бөдө малдын кыш-кы турш байдалы чөтүмчүлүг. Кол чүгө — чөтөстөгү, ажаалаа. Инек-терин куку семс хөдөр. Моон со-гаар бызаалар 67 инекти тускай илдилерин, ажаап турар. Ам салдаа үш чөт ажай инек бар. Инек бүртүгөдө хонута 40 кг сүлөстү, 10 кг саванын, 3 кг сүлгенин болгаш чуртаган тарааны 2 килограммын бер-ип турар.

Моторлук кудуктун суу чылы-каш, оң-биле инектерин сугарып турар. Салыр бөдүнү бедилгезин сөдө, сөдө болган саванын чам-лымы-биле ферманын инектерин чөтөкка чөдир чөтөргөп келген. Оң

адыга, совхозтун нийти мал чөт-сөдөини фондудуздан хөй чөтөри-ни ал келген болгаш ап турар. Алдыгы трактор-хөвү бригаданын 84 то-на, Кара-Булуңдан 70 тонна саванын ажалганын.

Каларчылар эртен чылдан бээр Уурталыгын, Ариг-Бажынын те-рей өт-сигенин инектерин дун-хүн чөт олардын, семитин турга-ны-биле олар эш семирөө болгаш сүтүгү-даа көдүдөрн турган. Олар-далымын-биле чөтөстөгү инек-терин меделде чөтөргө-биле ба-зыларган. Иччалы чөдө чылын сөөлү чынында ферма нийтин-биле 726 тонна сүтү сагышпаан, 590 то-наны күрүнөгө сактап, ол-да чыл-да сүт саалазын болгаш күрүнөгө саларын ошаалазын додур күү-сеткен.

Ферманын сүт саалазынын бөдү-лөдүн мындыг түнөмө-биле көргүзүп-болуп: 1964 чылдын сөөлү чөтө-гө чөдир бөтү саар инектерин хонук бө-дүрүгө 900—1100 кг сүтү ферма ажилдакчылары саап ап турган бо-ла, оң сөөлүгө чылдан эгелөө бо чылдын февраль ортанта чөдир хо-нук санында 2100—2294 кг сүтү саап ап турар апарган. 1965 чылдын дүрүгүндө нийти ферма инек бүртүгөдө ортумала-биле 1853 кг; саанчылар С. Илдинеко бир инекке ошааштыр 2292 Н. Чигинцева — 2134 Н. Сивегоева — 2081 М. Сур-таева — 2041 кг сүтү саап алган-ар. Иччалы олар сүт саалазын көдөдөрнөдө боттарынын улуг са-лымынын кириген.

Саанчылар Ш. Тулум, Р. Монгуш, З. Донгунай, Н. Оң сап, ажаап ту-рар инектеринге оша сатып саап келген. Тарып боозалыгала ки-рип дөш олар инектерин элерижиге

кирип хөвүчү тургучу хайлаар, аламык баштайы хөвүчү кирип инектерин чотур үзүндө элери-дир, тарып боозалыгала, элериштерин-ге кирип турган.

Бажан тарып боозалганын хө-рөжөк сатып салганда, азы оң чу-рунгарын шыгыны сагаанда, инек-тин кызыраары эвөжөөр болгаш инектер чотур үзүндө бичаалап-тар дөдөрн олар эки билдирер. Ферма чөдө чылын сөөлү чынында чөт инекке ошааштыр 84 бызааны алган. Оң мурунда чамык чыл-дар чөт башка ошааштыр үжөн бөзүн чөтөс бызааны ап турганы дык кулу көргүзүп болган. Оң мындыг болганы хөй-ле чылдагала-ныг. Кол чылдагаламын — тарып боо-залыганын, элериштерин хөдөр-мыда сандаргай байдалга тургусу-нында болгаш малдын чаш төлүн чөтө алап келгенине.

Бөдө Совет депутат, бызаа

ажакчызы Финая Попова ам 45 бы-зааны чончүт эки ажаап турар. Эртен чылын ол 200 бызааны ажаап өстүргөн. Чаш төлүн ме-ди өстүрүп, оң дөш меделгенин кө-дөдөр дөш анык малдын бөдүнү аргаларын ажалгаш, шүдүгү ажилдап турар. Устакот зоотехник Ангелина Леватова фермада ажил-ды үндөни-биле экинжир дөш, эртен чылдарда саанчылар, калар-чылар-биле чангыс чөтө калы ажилдап, зооветеринарлыг хөмчө-лөдөрн дугайын оларга тогаргай та-ныштырып, практиктик ажилды олар-биле калы чорудуп келген. Ферманын ажилын экинжиринге оң ду-зазы улуг болганын салбарда пар-тия организастыг үнөп турар.

Фермада мал чөтөстөгү сөөртү-гөдө ошалапталып улуг негелдир, фермалдын сөөлү чөтү хуну-ле чөт сөөртүгөдө сөөртүгөдө-биле инек-тер ол хун төтүр чөтөргөдөмөй ба-ган, иччалып дээртүгөдө сүт саалазын кулулаан. Оң дараалыда хунерде мындыг таарымла болган.

К. НУНДУП.

КЛУБТАРНЫҢ ТЕРГИНИ

— Бузуп, бузуп-ла дээр, бо Тоойла өскөр бейдиз эес ийи! Ол тар хонтулуг чүрүтүп башып-ла, башып-ла турар, чоңгон көкөс чимезил. Боттериниң хавактарын урейтар тыртып, карааче дүй тырттып алган калып турар, соңу чөк шинчилг өлөдөр башып-ла мыйык боорлар аа?

— Мен клуб чөүлөдүнүн кезингү болгаш эш-өөрүмдүк оюн-тогула, культурулг дымтанымал уштан башкарып хулаагем-дир, кырган не, ажимай кэр. Клуб болза культураның ола-дыр, демги узун хавактар берт көкөн оолдун кинизиндер чер-дир. Аан кезе клубка кончут солун кезе бо-лур, алаа сен база баар болгай сен, утупканың ол бе?— деп, Тола утаа-ды аарып чыгарыпкан.

— Эвей, өвей-даа дидим! Шында дүгүнү сурталчы оол бизик өкөл-чүк. Тааина, а Тааина!— деп, кырган неси Бараан хеймерин кий дэн. —Мээң мында орзаның кык көстү-нүмү базым, кызым, кезең кы-жи.

— Ой! Мында-ла башып берик мен чоп. Кайнаар далажырың ол, авай, ам-лаа эрте шыктай!— деп, Тааа артыкы орозон чу-гаалаан. Клубу ылаптап калсап-шиниң болчү, демги школадан хе-рекседер чедирип чораша көркү-бис. Долар-оол баштап кезең узус беини дериде берген, мала-ла хол-зеп турар боор ол.

— Эвей Тоойла деп чүмө клубка эртен, дыка-ла солун болган. Чаа шынгай шагалы-дыр ийи ол. Эвей мени ыратчык— дөш, кырган не-зи хулаагырп орган.

— Ол болбазамке, ам база ыр-лаар-ла-дыр силер, кырган не, эр-ти шынгай шагалы-дыр ийи ол. Эвей мени ыратчык— дөш, кырган не-зи хулаагырп орган.

— По-ок ырай, мей дег чиме ыраады боор бе, хей чиме...— деп чөгөндө-ла, кырган не хөрдөн ужу-тук хулаагырп.

Хеймер кызы каттырып каан.

Кезең апарганда, дырган Бараан калса клубка челе берген. Улустун

хөгүт үнөри, хөгүм аялгалары чир-шөк кынып, кайы ыратан-на дыналып турган. Улут, биче кижилериниң силер кеткенде хейтериниң өнөри айыраң-на чүе!

Биче залын хулаагырла аскан чарлап хеймергиз салын баарында улус бир-ле чүе дугайын маргы-жып, хөгүт каттырышкан турган. Эзген улгазы берген бир эр кырган-ны өлчө чалай берген. Бараан угбай салынны топтап көргөн, «Өкөш!» дей казган. Мында мурнакчыларын чүрүккэ тыртырар, дегей азып каан болган, ол дээрге чаа чыдып уткан кезиниң бүтүгүндө аскан фото-чүрүктөр-дир. Демги чалаан киж чүрүктөргө айтыпкан, мында би-жөн чүүдү номчаан.

«Б. К. Самылыка»

Хаан ажаар мергежилгиз Касымбаев Самылык мен. Бирги сортуң он тонна ээдин Бистиң ферма бүдүргенин Алтан бирдөн анык мээң Айтыкарын чөпшөөрөңер.»

Оң үстүндө кончут улут хаан-ын ийи холдуп көрүп алган Самы-лейн көргөн. Бараан угбай чай-гаар-ла хулаагырп берген. Оон-да өскө «Сүгүт нинэ командир!»— деген ачы, шыдаар ачы...: «Алдин, бежен инектери ажаар турар Ху-наасканың...». «Ленин башкы ном-наларын иле-тода сургаар башкы...» А. Аракчаа дугайын, коммунаже хе-ре баскан өөр чоңуң оруу-беле кол-хозун төлөтүп апар чорур В. Там-дын-оол дугайын дөш, өскөрдүн-даа дугайын баштапкан чуралын сеткил ханымыкың-биле көргөн, номчаан чүүдөңиң кичээңейилг динизаң.

Залче кире бөргө алдынап каан хоолдарың динизаң ач чыт кыл-лап чырыттыңан дегем ороз улустун хөйдөңи дакпын ышкан сагымдырар.

Хөрдөңи «Маалың не» орденниң хөйүгү уктуг Бараан угбайны мында турган көрүчүлөр залынчын иле-не хулаагырп чөпшөөр апарган. Солун, уран көргүзүлгөр болган соон-да, сурагылг «Аржымал кычырым» ойнааңар. Демги «шниткелдерниң» бир түдүлгө, Бараан угбай ыраа-лар

апарган. Току чурттакчыларыңа хончун ыры «Дора-Хемин» ыраа-рын дилдээр. Дугурушкан чүе-дег, баянга ол ырыңа аялгалар Бу-латов ыраады кааптарга, Бараан уг-байны ырааан ыры түр үенч ыр-жымыңга чыгылаңы берген.

Дора-ла кыя сагымалын Дора-Хемин доорашкылыг. Тогуз-ла куштар ужу-ла келгеш, Тогуз-ла чанар Дора-Хемин... Чайны-ла, кышты сагымалын Чылым-Шөлүм чамашкылыг. Сайык-ла кушкан ужу-ла келгеш, Сактып-ла чанар Чылым-Шөлүм... Чымылган чон, сонугураалы хаа-ра туткан ол ыр төрөн черниң бай-лаанга, өндүргөң, алга-Берзал бооп кутулуп турган...

Токунун «Совет Тыва» колхоз-унун калса клубун аялгалыңа ма-ктал төлөтүп талалар хөй. 11 киж составтыг клуб чөүлөдө эртен чыл-дын дүргүндө эвөөс эвес хемчег-лери кылып, аныктырын, алба-накчыларын, колхозчуларын үлүгүн киригилдиз.

Язы-бүрү темаларга лекция, бесе-даларын доктаамал чорудуп, диспут, тематиктиг кезелериниң организа-циян чогумчулук, революстуг болгаш нини байырааларга уткүштүр кон-цертерин, дымтанымал кезелерин уругулап чорудуп келген. Коммуни-стиг келер үеге, чаа үенч чаа киж-иниң төлөтүп азы-чаныңга ту-раскаан кезелерини эки деп дем-дегээр херек.

Клубтун ажималы дөктарлар А. Аракчаа, В. Абган, В. Тамдын-оол оларын, аныктар К. Мерген-оол, С. Ляис, С. Ой-оол оларын эки киригилдиз демдегеп турар. Мате-риалдыг хандырылган колхоз баш-таар черинде (Даргазы эш В. Дам-дын-оол, парторг эш Б. Чигит) са-гыш чованың-биле дулаап турар. «Иуза-5» деп магнитофон, спорт херекселери саар ашканы, олар амышты четчир санымың-биле белет-кен берген. Клубтун бот-тымыңыр уран чүүлү киржикчилери район көрүлөдөңгө көскү чери ээлеп, ыра-кы фермаларга, «Май 1» колхозче үнүшкүниң кылымың. Алаас школадынчын өөреникчилер, башкы-лар коллективиниң концерттерин алаа ажылгап турар.

Клубта фото-чүрүктүн, ырын, танчынын, шиничи болгумнери ажимал турар. Сурагылг ыр, хөгүм аялгаларың динизаңкы-нын радиола дымчаштыр организа-тап турар. Фото-чүрүктүлөр кон-куртузун бо хүнерде организа-тап турган.

Токунун «Совет Тыва» колхоз-унун Адыр-Кежиг клубу болгун эки ажимал-биле алдыры болгаш мак-талды чедип ап шыдаан-ла. Рес-публиканың культу-чырымы-кын албан черлериниң хөй-нини көрүлөдөңгө Тываның бүгү клубта-рынчын тилекчиң болуп, «Тыва АССР-нин эки көлөз клубу» деп атты болгаш I чергениң дипломун чаалап алган.

Д. КЫСЫГБАЙ.

«Шынны» штаттап дашкаар кор-респондентим.

ЧУРУНТА: Адыр-Кежиг клубунун эргелекчи Х. Долгар-оол.

Фото В. РАЧОВСКИЙНИН.

ЧАРАШ ЫРЛАР ЧАҢГЫЛАНЗЫН

Чоокку үеге чедир-ле Чон-Хемчик районуң Ленин атыг колхозунун Баян-Тала салбырында чон ортузунга культу-массалыг ажималыңа кошмак тур-густунга хулааларга бо-ла шүгүмчүлөк бээр тур-ган. Харын-даа районуң штинге чаалык бугулар эр-тин турар уран чүүлүг фестивалыңа беин кириш-пейн баар таварылаар суурун аныктырыңа тур-гулаан.

Аныктар ортузунга кижизинде ажимал чоруду-рыңа сөөгү пий чылдын штинде улут кичээңейи салып, аныктар-биле ажималарыңа арга-дуржула-дыг, организа-ция таварымыңа кижилерин ол харым-салгаңыг улаагырар чорутканың түрүндөңи мы-да культу-массалыг ажимал үндөңи-биле экилдеңи. Аныктар болгаш комсомолчулар баштайгы хөжө-дө боттарыңың курун культураның бугулар олаа бол-дурарын штинирар алганар. Клуб чөүлөдөңиң со-отамың аде көргөн. Бот-тымыңыр уран чүүлүг 4 бо-лгунерин организа-таан. Ол ботгунериниң дуржула-дыг комсомолчулар болган аныктар улутун эгелдиз. Болгунерге өөренип, талант чедип алмын куззон аныктырын салы-лаа өскөн.

Калса клубка лекция, беседалар, кезеңдер, номчулгач конференциялар тускай планнар бугулар чоруп тур-аңар. Бот-тымыңыр артистер боттарыңың кы-жун болгун оңуңа шенер көргүзөр болган оон арга-чүмөсүн алмын штинирарлар. Баштайгы кон-цертиң номерлер көрүчүлөрин сонугураалы, эге макталды алган. Ол артистер чөпшөөкчө мөңгөр-гөн. Репертуарын улам байлаңы, оңу амырал-дыг лизм-бүрү темаларыңа хөбөң, мергежилни уа-таттырып, өскө колхоз, совхозтарын бот-тымыңыр

— Композитор. Галица, орус улустун «Хаалган» хат сил-ип тур» деп ырың. Ону Ната-ша Долгар фортепьянога ойнан күүсөдир-дир— деп, чөпшөөкчө.

Бичиң уруг спенга үнү кел-тең, ажимал каан турган фор-тепьянон чаныңа баргашың, саадыңа олуруп алган. Оң бут-тары беин шалага чөтпөс. Хөй-ти сааалар ол хөгүм хөре-кел-тиң бекшиптарыңа барып дег-ген соода, чарып аялгалар залга чыгылаңы-ла берген.

Бичиң хөгүмчү ойноп доору-тарга, адым чакшаңыңың дим-мереп-ле турган. Шатаан-Ар-мың № 2 школадынчын 2-ги клас-сынчын өөреникчиң Наташа До-гар бодун уран талантыңың-биле алаа олурганнар амырал-дыг алаа, «онуну сонугурааткан.

Наташа Шатаан-Армың уру-тарын хөгүм школадан ийи чыл өөренип турар. Хөгүмчү талантыңың урут хөрдүн ол көр-гүзүп, баштык шыдаан-ла. Бичиң хөгүмчүңүң башкың Зоя Кыргыс-овна Нурсат.

ЧУРУНТА: Зоя Кыргыс-овна Нурсат бичиң Наташа Долгар хөгүмчө өөрөдип олурар.

Фото А. СОКУРОВА.

ӨГ-БҮЛЕ КОНЦЕРТИ

Өвүрүн Хаптагайты суурун чурттакчыларың өг-бүлө концерти 1966 чыл-биле эгелдиз. Бир дуга-рында-ла районуң улус өөреник-чилериниң коллективиниң ажил-дакчылары бот-тымыңыр уран та-лантымы көргүскөн. Оон улаштыр өг-бүлө концертери суббота сагым-да-ла болуп турар апарган.

Кара-Сал Бадина уурган өг-бүлө концертинин программасы со-лун болгаш байла болган. Мында та-ланчыг ыраа-ла, уран-чөчөң чу-галар-ла, шаңнаал хөгүм, хары-раа, хөмөй адыр солун көргүзүлгө-лө хөй болган. Уш харыг Сета Чүдүмүн «Чангылаң» деп шүгү-дү номчаанын, Сета Абгааның «Хүн кезең-де хүнөп түрүң» деп ыры ырааанын, районуң шатаа-началыңы К. Т. Чүдүмүн хө-мөй-дөңиң, Кара-Сал Долгу биле Кара-Сал Бадина аша-кадайың «Инак ажим» деп ыры, хымыг хөгүм үндөңи-биле Лора Абгааның «Төсө-Ланы» кү-сеткенин, башкы Долгар Киж-оолун Монгуш Анаа-оол биле «Отчугаш» деп ыры баралгаканың көрүчү-лөр сеткил ханымыкың-биле ху-лаа алган.

Өг-бүлөңиң концертинде база бир олаа-солун чүүлөк болза, кожа-хө-бө чуртап турарларың чаныг аай коллективит болуп, оларын өг-бүлөгө уругулар кижизиндер, эр-тин демги чуртаарын илереп, алаа улут ажим-дурамы болуп тур-ар.

Д. ТАҢГАЙ-ООЛ.

Чалаатының аныктары

Бистиң «Торгалыг» колхозтун Чо-лааты салбырыңа бот-тымыңыр уран чүүлү коллективни тургустун-дан бээр чүгө беш ол эртен. Тала-нымы аныктарын тургустунган бо коллектив кыска үнүң дүргүндө маалымнар ээлең каш концерт-тер көргүскөн. Аныктарың уран мергежил баа-лаа бедип турар. Ын-да клуб эргелекчи Т. Хаа-оол аны-ктарын уран чүүлү бугуларчыңа хөбөң түдүп шыдаң.

Оларның репертуарында ыраа, уран номчулгалар аңады, тыва национал хөгүм херекселери-биле күүсөдизилер, карыраа, сыгыт дөш өскө-даа чүүлөк бар.

Т. МАП-ООЛ.

—♦♦♦—

Хөгүлү болгаш со-лун

Бистиң кезекте яны-бүрү нация-нын кижилериниң чаныг неин олаа-рын ышкан наймалдыг болуп, То-роон чуртувустуң ыдыктыг кызы-гаарын камгалаар шенер албан хү-лөдөгөңи эртерин турар бис. Кезекте бот-тымыңыр уран чүү-дүн талантыңың коллектив бол.

Болгунериниң кичээлери док-тааттыңан расписане бугулар эр-тин, орус, украин, хакас, бурят, ка-зах, узбек, таджик, тыва ыраа кезектиң кулуңга чанымың, тан-чылар димирер турар. Солдатта-рын солун концерттер көрүчүлө-рин хөдөңип турар. Кызыларын камгалакчылары бистерин ажим-ралымы солун болган хөгүлү-лаа. Бистер уран чүүлө аажок ынак бис, музикага болган уран чүрү-гага өөрөңип турарлар бисте хөй.

Чоокта чаа бистиң кезектиң ку-луңга кино көрүп чөдө берген, то-роон Тываның дугайында кино-журналды көргөн, дыка-ла өөрүм. Ында бот-тымыңыр улусчу тала-ныларын концерт көргүзүлгөңи база көргүскөн болду.

О. СИНЧИТ.

штериниң Н кезектиң курааның.

БУХТУЕВ-ДАА ЧОРУТКАН, А КЛУБ...

Каз-Хемин «Тилдөң» колхоз-унун клубу каш чылдар турунда чү-дө районуң эвес, харын-даа респу-блика эки ажимал клубтарың бис-рээң турган. Бо чүүдү бичирде эртен үен каас-лаа бол сактып кө-рөгөн. Ынаада клуб эргелекчиңиң «Тыва АССР-ниң культураның ала-тарын ажималдык» Семен Лукин Бухтуев ажимал турган. Ол шына-ла болгун ажималың мастери кы-жи. Оон инициатива-биле район-нарже, Кызыл хоорайже үнүшкү-нүг концерттер көргүсүлүр, «он тыпкан ажа-хөргөң-биле клубту тас кылдыр дерип каа чүе болгай. Район көрүлөдөңи каш-лаа улаа бирги черлерин ап, хөгүм херексе-лери-биле шатнапкан. Ол чүгө Тываның эки клубтарың бирээң болурун аңады. РСФСР-ниң дээ-ре клубуңа саадыл, ийги черге-ниң диплому-биле шатнапкан. Ол көскү чөдөңиң дээр, аки органи-за-ция чоруктун, көскү талантыңың түнөйлү-дир.

Ам байла кандыгы? Ол хай-рың хөгүм херекселериниң чан-гызы-лаа көзүлөс, канча барганы билинмес. Амы үеде клубка чүгө-лино болурун өскө, каныг-лаа кул-тура-массалыг хемчеглер, лекция, беседа болбай турар. Борта кол-да чыдааңа, клуб эргелекчилериниң уругулап солчуп турарыңа. Чалгыс 1965 чылда беин үш эргелекчи-ниң солчунуңа чугаалаарга-ла чет-тин. Районуң культу-ра кидиниң айттыр тургуларга, бисте клуб эр-гелекчилер хире киж чөк, бот-тарың кижин өөрөдип алыңар деп харымалар. Клуб бугула кул-ту-раның олаа болбай турарыңа, мы-да аныктар хөгүт үеде дымтан-ганы чөп ажылгайың, арга-ларга хайып, оң уланыңа чалчык-бу-зук, шөп-солда үндүр бээр сөөгү үеде көскүлө апарган таварылаа эвес. База бир кол-ла чүе «Тилдө-ң» аныктары эртен-даа, ам-лаа болуп деп турар бот-тымыңыр уран чүүлү көрүлөдөңи киришпейн турары хулаагырар-дыр.

Аныктар ортузунга спортчу ойн-нар, тыва хурай, хөгүт дүрөң, хол бөмбү, стол теннис дөш ышкан спортчу ойнаары чүгө организа-тап болбазам! Бо талаа-биле бисте бу-гу аргалар бар. Иаыңа 11 чыл шко-ладынча спортка таарыштыр тутту-ган, дегем куш-культура залы бар болгай, кезеңи үелде оңу чүгө ажылгап болбазам! «Тилдөң» уран чүүлө салым-чалааның тала-нылыгларын, спортка ынакшылдыг аныктарын чөк деп болбас. Чүгө эки организа-ция, талантыңың ажим-лакчы негетинип турар. Бо байла-ды кичээңейге алмын мыда калса Советтер, колхозта партия органи-зациядан калса аныктар дилеп ту-рар.

Н. СПАТ-ООЛ.

Ордумак шынныг, даштык хейиринде 18 харың хире болу дег-даа болза, арын-шырай ам-лаа бичи оолдарың анык киж сценаже үнүп каан, чоңун димиттиг адым чакшаңкы-нын дождурар. Баянст үдөлгөңи киригилдиз ойноп өгөдөр биле-де ол, киж таланыңың ба-рытон-биле башыңың:

Ураа, Крым бүгү совет чуртка Ужу чоруду хөгүт куштук төл мен, Ичиз-лаа өскө Тывага Иаа артык, дораан сакты бээр мен...

Ираажың диниң олурарыңа, ынак Тыва-нын нугаан эиниң, бөдүк сынны каракта-рыма көстүп, күчүдү Улут-Хемин чалгылары кулактарыңа шимээр беген дег кынып кел-ди. Чүгө мен эвес, алаа көрүктүлөр шүтүзү мынд байдла алмакан олурганнар боор— ча-гыс-лаа шимең, беин ымыкты тынышкын дим-налас, шымың болду...

«Болшеник» колхозтун калса клубунун чо-наадына ким деп артист үнүп келген ол? Чон, бо улаада кайың-ла артистер аалдап көлбөс. Эр-ти-Бардык школадынчын интернадына кижиз-дикти башкы, школадын болган суурун бот-тымыңыр уран чүүлүн илдекейг киржикти-ни база удуртукчуларың бирээң Сааа Доора-вич Маалыр-оолун ыраа турары ол. Салым-ча-лааның чалың башкы-биле тынышканың эгези мыаң болган.

Анык башкы чүгө ыры-биле кызыгаарла-тыңады: «Венер танчымы», «Чыгытчыны» чо-га бөдүк мергежил-биле баралгакан, алааныңы-

«Культураның болгаш уран чүүлүн албан черлериниң калбак хөгүлүдөңи болгаш чоңун кул-турлуг хандырылганы, ылаңгыя көдээ черлерге бүгү тала-биле экижидерин баш удур көөр. Матери-ал-техниктиг баазаның быжыгавышаан, театрларын, массалыг библиотекаларын болгаш клубтарын санын көвүдөдир».

(СЭКП-ниң XXIII съездинин Директиваларының төлөвилелинден).

ТАЛАНТЫЛЫГ БАШКЫ

биле акробатиктиг чамык шимчээшкенин көр-гүстү. Кажан ол кыраа чалдыр дүргөңи-биле, бугу-лаа жонгар дег, савааш ыштары солун ойбай бөргө, көрүчүлөр хөдөөн сеткиди иле-реп, адыштарын чиртелер чакан, мыда-мын-да амырап-чагатааның аки сөстөр үнелди...

Сааа Бай-Тайга, Барыш-Хемчик, Мөңгүн-Тай-га, Өвүр, Чон-Хемчик, Улут-Хем районнарыга дээш республиканың наймашкыныга өөр-биле кады концерттерин көргүзүп, хөй-хөй көрүчү-лөргө талантыңың-биле мактаган.

Сааа уран чүүлө чачындыр-на ынакшыл чо-раан. Эге школадын үшкү класзыңа эгелеп чү-дө суурун эвес, харын районуң бот-тымыңыр уран чүүлү көрүлөдөңи киржип, школадын ыры, танчы болгумнерин күзөңгип киржикчи бол-луп келген.

Уран чүүлө ханымыкың чылдан чылче өзүп, быжыгып, бойлусту шынааны салым-чаан сай-зырап, быжып, 1961 чылда ону республиканың аныктар фестивалыга чедирген. Башкылар, эш-өөрү Сааага артист болу салым-чалааның «апа-ла», чачындыр-на «Сааа артист» деп школад чоразынар. Ичиз-лаа-лаа оң артык ынак күзөд башкы болуру турган. 1963 чылда Аксы-Бардык

ордумак школадын дооскап, Эр-ти-Бардыкка эл көзү, төрөн школадын пионерин улут вока-лтиг болуп ажиллап берген оң-күзөңиң бот-танырыңа баштайгы башы болган. Уран чүүлө ынак башкы өөреникчилериниң ортузунга болгум-нерин организа-тап, оларын чаа ырлар, танчы-ларга доктаамал өөрөдип турган. Кызымаккай ажил халас барбаан—1965 чылда районуң школадарың уран чүүлү көрүлөдөңи оң «ар-тистер» бирги черин ап үнгөн.

Башкымың уран чүүлө ханымыкың өөр-еникчилерине база улут салдарың дээрине чу-гаа турбас. Оң өөреникчиң Рал Шалаы эртен чалын 8-ки класкы дооскап, ам Минусинскиниң культу-ра ажилдакчылары белеткөр школадынчын хореография салбырыңа өөрөңип турары та-варылаа эвес. Сааа Доораевич өөреникчилериниң кайы хире хундүктөңи, бугуралин чааар ал-таның дугайын мындыг таварылаа сөглөп бо-лур!

— Бо чылым көрүлөдө каш дугаар чер алыр деп планнап тур силер?— деп, бир катар шко-ла «артистериниң» бирээңинде айттырым.

— Бирги—деп, ол бузуредиг харылааң, не-мен кагыла—Бисте Сааа Доораевич бар-ла болгай. Чөдөң хар чаа алып чорур кижиге ол хире

бузуреди илереди берге. Сааа суурун анык-тарыңын уран чүүлү белеткелдине база бир удур-тукчулар дээрин үстүндө көргөн болгай бис. М. Мөңгүнчүн удуртулаңы-биле «Болшеник» аныктарың республика штинде аалдап бар-баан бузуну ховар. Бо ажималга Саааның ки-риштерин улу-хуузу улут.

Анык башкың салым-чалааның база бир херечин—1964 чылдын күзүндө Москвага бо-луп эркен Тываның уран чүүлү декаданыңа оң киржип чораны болур. Москвачыларга өскө өө-рү-биле казы «Чыгытчыны», «Күш-ажы» деп танчыларын ол сонугурааткан.

Колхоз баштар чери анык башкыны деткип, оон ам-лаа хөй арга-дузаны алыр дөш, 1965 чылдын күзүндө ону Ангарск хоорайга болуп эртин турган хореографтар семинарыңа чорут-кан. Анаа алган билгилерин Сааа чон ортузунга таварып, эл келген баштайгы хүнеринде-не «Быстарын диктиң танчымың» өөрөңип эге-лэң.

Сааа ыры, хөгүмүн боду чогадыр база ме-нел чорур. Колхозтун уругулар салыңа баар бол-дуларга, хооларыңа туттучулук бичиң чаш-тар:

Чаптачылар мээң өөрүм Садчыгакка чыгыр-чыгыр, Чечек чиме үнүш тарып Чөдөңтедир шимээр-шимээр—деп ыраажың турарын көрүп болур силер. А. Долчааның сөзү-ге анык башкы Саааның чогаатканы «чаштар ыры» деп алаагы ол-дур.

Уран чүүлө хандыкшыл ажил-нике шатып-таана. Сааа ажималыңа база кызымак, өөр-еникчилериниң арзылаң ыраас. Ам бо хүнерде Сааа Кызылдың башкы институ-дула бот-өөрөңдө-биле чөдөңиңиң өөрөңип турар болгаш хөгүт үе-шактары уран чүүлө баралгаканышаан. Оон репертуарыңа компо-нот Островскиниң «Иры киж-биле кады ар-тар», Боснерин «Ады чок белетте», Лапта-ның «Иррала чүрөө», Базаа-оолдун «Одгалар» дөш мөө улустун «Домшудурум» деп ыраа, орус улустун «Лаврова» танчымы бар. Эр-ти-Бардыкка чамык болган элчегелг өг-бүлө кон-цертиде көрүчүлөргө анык башкының белек ол.

Сааа—суурун шин болгумунун база киржик-чиң, Эр-ти-Бардык калса клубунун шин болгум-чун белеткен турары В. Кек-оолдун сурагылг «Хайгар-бот» деп шиниңде Хам-оолдун ролон ойноп күзөңиңиң ол белеткенип турар. Салым-чалааның чалың башкының дугайында бо олур-ларын тондурп тура, анаа ажил-нике болган уран чүүлө ам-лаа чаа-чаа чөдөңиңиңиң кү-зөп казы.

И. ЧАШ-ООЛ.

TC-00803